ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

ผศ. ดร. อธิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช

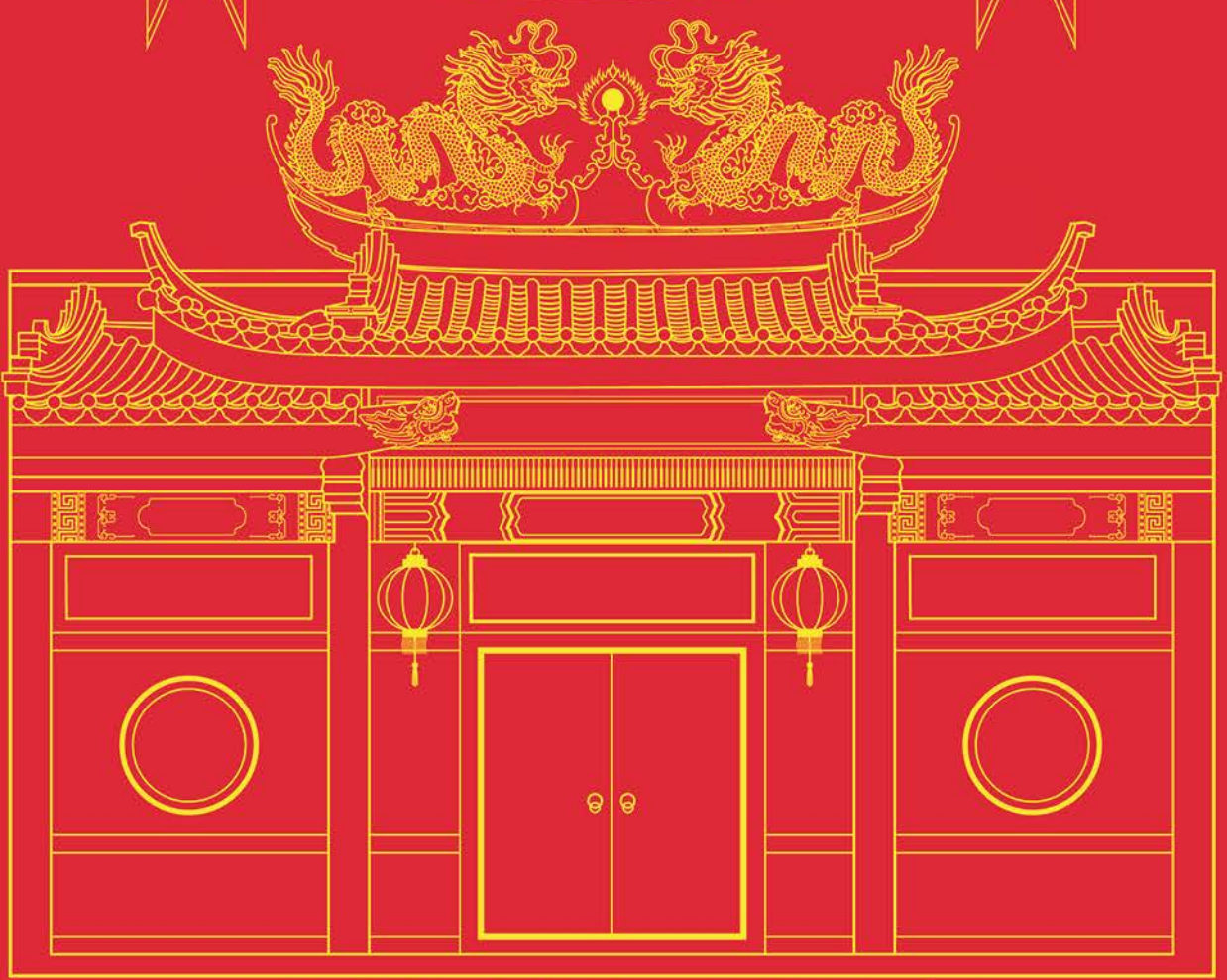

ภาพสะท้อน “จีนโพ้นทะเล” ผ่านสถาปัตยกรรมศาลเจ้า สมัยรัชกาลที่ ๑-๕

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

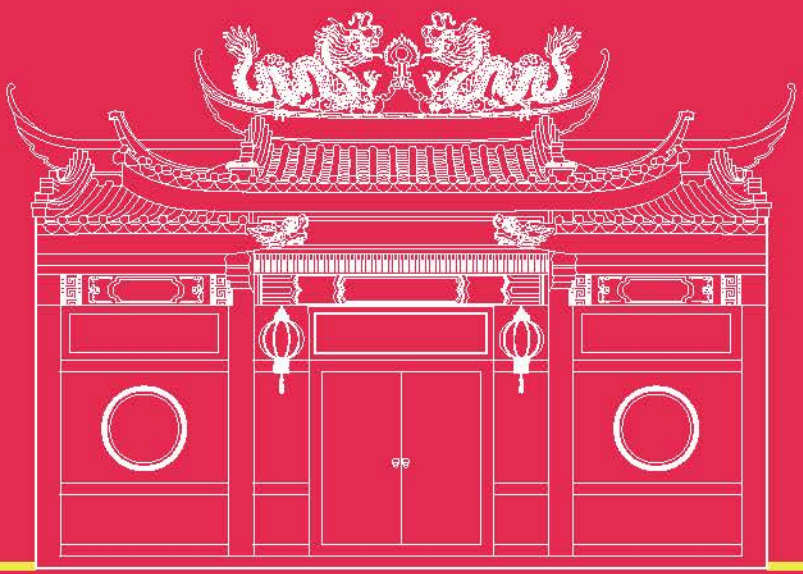

ศิลปวัฒนธรรม
ARTS & CULTURE
ฉบับพิเศษ

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

ผศ. ดร. อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช

ราคา ๓๖๕ บาท

ศิลปวัฒนธรรม
ARTS & CULTURE
ฉบับพิเศษ

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ • ผศ. ดร. อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช
พิมพ์ครั้งแรก : กรกฎาคม ๒๕๖๑
ราคา ๓๖๕ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม
ผศ. ดร. อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช.
ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ.
กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑.
๒๖๔ หน้า. --(ประวัติศาสตร์ศิลปะ).
๑. สถาปัตยกรรมศาสนา. ๒. ศาลเจ้า. I. ชื่อเรื่อง.
726
ISBN 978 - 974 - 02 - 1623 - 0

สำนักพิมพ์มติชน

• ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนาท, สุพจน์ แจ้งเร็ว, นงนุช สิงหเดชะ
• ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
• รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์, อพิสิทธิ์ ธีระจารุวรรณ
• บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุนปาน
• หัวหน้ากองบรรณาธิการ : มณฑล ประภากรเกียรติ
• พิสูจน์อักษร : ไชติช่วง ระวิน, วรกัญญา ผดุงเกษมคง
• รูปเล่ม : อรอนงค์ อินทรอุดม
• ศิลปกรรม-ออกแบบปก : ณัฐชญาภรณ์ บุญมี
• ประชาสัมพันธ์และการตลาด : ภีมรพี ธุรารัตน์, ณัชชา เชี่ยวกล

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล
ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕
โทรสาร ๐-๒๕๘๙-๕๘๑๘
แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองงานเตรียมพิมพ์ บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)
๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒
พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค์ ๒
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๘๒-๐๕๙๖
โทรสาร ๐-๒๕๘๒-๐๕๙๗
จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)
๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐-๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๙๑-๙๐๑๒
Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.
12 Tethsabannaruenan Rd., Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

บริการ PRINT ON DEMAND
ฝ่ายงานรับจ้างพิมพ์ : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)
รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๑๙, ๒๔๒๔
โทรสาร ๐-๒๕๙๑-๙๐๐๒

หากสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และบุคคล
ต้องการสั่งซื้อจำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๙๑-๙๐๑๒

สารบัญ

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

คำนำผู้เขียน *(๗)*

บทนำ ๒

ชาวจีนและศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๑-๕ ๘

ภูมิหลังของกลุ่มชาวจีนในกรุงเทพฯ ๙

ความเป็นอยู่ของชาวจีนในกรุงเทพฯ : การตั้งชุมชนและรวมกลุ่ม ๑๕

ความสัมพันธ์ระหว่างศาลเจ้าและชุมชนชาวจีน ๒๓

สรุป ๓๒

สถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๑-๕ ๓๘

เอกลักษณ์ร่วมกัน ๔๑

ศาลเจ้าจีนของชาวแต้จิ๋ว ๖๒

ศาลเจ้าจีนของชาวฮกเกี้ยน ๑๒๒

ศาลเจ้าจีนของชาวกวางตุ้ง ๑๕๘

ศาลเจ้าจีนของชาวไหหลำ ๑๗๗

ศาลเจ้าจีนของชาวแคะ ๒๐๓

สรุป ๒๒๐

ภาพสะท้อนชาวจีนอพยพผ่านสถาปัตยกรรมศาลเจ้าในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๑-๕ ๒๓๒
การสืบทอดรูปแบบสถาปัตยกรรมจากถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา ๒๓๓
การเปิดรับวัฒนธรรมจากกลุ่มภายนอกของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา ๒๓๗
สรุป ๒๔๔

บทสรุป ๒๔๖

บรรณานุกรม ๒๔๙

คำนำผู้เขียน

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

คำว่า “ชาวจีนโพ้นทะเล” สื่อถึงชาวจีนที่อพยพออกจากบ้านเกิดของตนเอง เพื่อไปตั้งหลักปักฐานในดินแดนอื่น โดยมีสาเหตุการอพยพหลายประการ เช่น ภาวะความแห้งแล้งและสงครามในบ้านเกิด ในปัจจุบันนี้กล่าวได้ว่า ชาวจีนโพ้นทะเลรวมถึงลูกหลานของชาวจีนกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่เกือบทุกมุมโลก อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวจีนเหล่านี้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในดินแดนใหม่ แต่มิได้ลืมรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยสะท้อนผ่านภาษาพูด อาหาร และประเพณี เป็นต้น ทั้งนี้ ศาลเจ้าที่ชาวจีนเหล่านี้สร้างขึ้นก็เป็นสิ่งสะท้อนตัวตนด้วยเช่นกัน

ชาวจีนในดินแดนไทย รวมไปถึงกรุงเทพฯ มีทั้งหมด ๕ กลุ่มหลัก ได้แก่ แต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน ไหหลำ กวางตุ้ง และแคะ ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงความแตกต่างของชาวจีนทั้ง ๕ กลุ่ม คนส่วนใหญ่มักมุ่งไปที่ภาษา อาหาร ศิลปะการแสดง และประเพณีบางประการ แต่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้า ซึ่งชาวจีนแต่ละกลุ่มสร้างขึ้นและยังคงลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มไว้ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะศาลเจ้ารุ่นเก่า

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงศึกษาวิจัยรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีน และเน้นเฉพาะศาลเจ้าในพื้นที่กรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๑-๕ เพื่อค้นหาเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา อีกทั้งยังพิจารณาถึงอิทธิพลศิลปะอื่นๆ ที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลเจ้าของชาวจีนแต่ละกลุ่ม โดยผลการศึกษาทั้งหมดปรากฏอยู่ในงานวิจัยที่มีชื่อว่า “สถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนสะท้อนภาพชาวจีนในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจาก กองทุนวิจัยและสร้างสรรค์ คณะโบราณคดี ปี ๒๕๕๗

ผศ.ดร.อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งและปรับปรุงมาจากงานวิจัยดังกล่าว โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนหลัก คือ ภูมิหลังของชาวจีนและศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ รูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าแต่ละกลุ่มภาษา และการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบศาลเจ้าของแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้ การศึกษาพบว่าศาลเจ้าหลายแห่งยังสะท้อนรูปแบบศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มภาษา บางแห่งสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างงานศิลปกรรมของตนเองกับศิลปกรรมแบบอื่นๆ อย่างไรก็ดี ถึงแม้ศาลเจ้าบางแห่งเป็นศาลเจ้าเก่าแก่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในภายหลังทำให้รูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิมที่แสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มภาษาหายไปอย่างน่าเสียดาย

ท้ายที่สุดนี้ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนให้ไปศึกษาด้านศิลปะจีน ณ สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยปักกิ่ง ซึ่งถือเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนเข้าใจศิลปะจีนมากขึ้น

นอกจากนี้ ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขม และศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่ให้คำแนะนำแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาชิ้นนี้ คณบดีคณะโบราณคดี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชาลิต ขาวเขียว) ที่สนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัสวี์สิริ เปรมกุลนันท์ และคุณภัทราวรรณ บุญจันทร์ ที่ช่วยตรวจแก้ภาษา อาจารย์กวิฎ ตั้งจรัสวงศ์ ที่ช่วยถ่ายรูปเก็บข้อมูล คณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่ให้ความช่วยเหลือเสมอมา และขอขอบคุณสำนักพิมพ์มติชนที่เห็นความสำคัญและจัดพิมพ์งานชิ้นนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาลเจ้าจีน ในกรุงเทพฯ

บทนำ

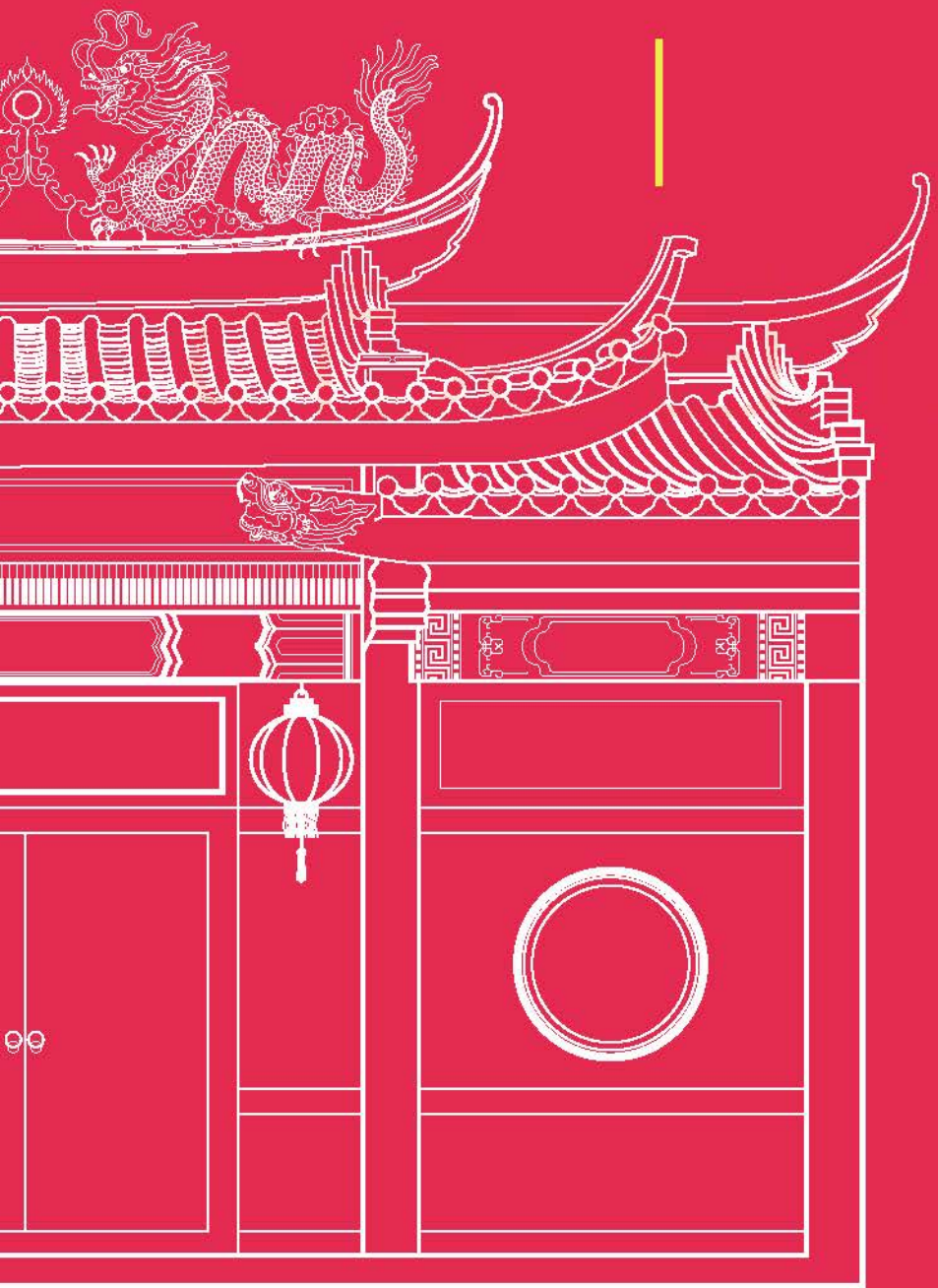

หากกล่าวถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย หลายท่านคงนึกถึงชาวจีน เนื่องจากมีจำนวนมากและตั้งชุมชนกระจายไปทั่วทุกพื้นที่ พร้อมกันนั้นก็มีบทบาทในด้านต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อีกทั้งชาวจีนอพยพยังแต่งงานกับคนพื้นถิ่นและมีลูกหลานสืบต่อมาอีกหลายชั่วอายุคนจนเกิดคำว่า "ชาวไทยเชื้อสายจีน"

คนจีนเมื่อเข้ามาตั้งหลักแหล่งในดินแดนใหม่ ย่อมไม่ลืมความเชื่อดั้งเดิมของตน นั่นคือการบูชาเทพเจ้าต่างๆ ในลัทธิเต๋า อาทิ **กวนหยู** (กวนอู) หรือ **เปิ่นโถวกง** (ปุนเถ้ากง) เป็นต้น คนเหล่านี้ได้นำประติมากรรมแทนเทพเจ้าเหล่านี้ติดตัวมา บ้างก็สร้างขึ้นใหม่ในดินแดนแห่งใหม่ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการบูชารูปเคารพ จึงมีความจำเป็นต้องสร้างศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งในปัจจุบันเราเรียกว่า **ศาลเจ้า**

ปัจจุบันหลายคนอาจเข้าใจผิดว่า **ศาลเจ้าจีน** กับ **วัดจีน** มีความหมายเดียวกัน เช่น อาจเข้าใจว่าวัดมังกรกมลาวาสที่เยาวราชคือศาสนสถานประเภทเดียวกับศาลเจ้าเปิ่นโถวกง แต่แท้ที่จริงแล้วมีความหมายแตกต่างกัน

ศาลเจ้าจีน แปลมาจากคำว่า **เมี่ยว** (庙)[๑] **กง** (宫)[๒] ในขณะที่วัดจีนแปลมาจากคำว่า **ซื่อ** (寺) ความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ศาลเจ้าจีนเกี่ยวข้องกับเทพในลัทธิเต๋า อีกทั้งไม่มีนักบวชประจำวัด มีเพียงผู้ดูแลศาลเจ้าซึ่งเป็นคนธรรมดาเท่านั้น ส่วนวัดจีนมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนานิกายมหายาน และจำเป็นจะต้องมีพระนักบวชจำพรรษาอยู่ด้วย

มีนักวิชาการกล่าวว่า เมื่อชาวจีนอพยพถิ่นฐานไปต่างแดน พวกเขาหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะปกป้องคุ้มครอง ดังนั้นจึงมีการสร้างวัดจีนและศาลเจ้าในดินแดนใหม่ที่ตนไปตั้งหลักปักฐาน[๓] ผู้เขียนเห็นพ้องกับคำกล่าวนี้ เพราะจะสังเกตได้ว่า ทั้งศาลเจ้าจีนและวัดจีนจะต้องปรากฏในชุมชนจีนเสมอ

กระนั้นหากศึกษาอย่างลึกซึ้งจะพบว่า แม้ศาลเจ้าจีนและวัดจีนจะเป็นของอยู่คู่กับชุมชนจีนในไทยเป็นเวลาช้านาน แต่เมื่อสืบค้นกันอย่างจริงจังแล้วกลับพบว่า ประวัติการสร้างวัดจีนในชุมชนจีนอพยพในดินแดนไทยเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เท่านั้นเอง[๔] โดยเริ่มจากการสร้างวัดมังกรกมลาวาสหรือวัดเล่งเน่ยยี่เป็นแห่งแรก ในขณะที่ศาลเจ้าจีนนั้นมีหลักฐานเก่าไปถึงสมัยอยุธยา[๕] นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตว่า จำนวนศาลเจ้าจีนในชุมชนจีนอพยพทั่วไปมักมีจำนวนมากกว่าวัดจีน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ศาลเจ้าจีนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้

สำหรับกลุ่มชาวจีนอพยพในไทย

ในอดีต ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับศาลเจ้าในชุมชนชาวจีนอพยพแต่มีจำนวนไม่มากนัก หนึ่งในนั้นคือ **ต้วนลี่เซิง** ซึ่งถือเป็นนักวิชาการรุ่นต้นๆ ที่ได้ศึกษาวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย โดยท่านได้รวบรวมประวัติความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในไทย ตำนานของเทพเจ้าองค์ต่างๆ รวมถึงได้สำรวจหลักฐานโบราณวัตถุในศาสนสถานเหล่านั้น[๖] นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่เขียนเกี่ยวกับศาลเจ้าจีนในไทยคือ รองศาสตราจารย์**พรพรรณ จันทโรนานนท์** โดยงานเขียนของท่านได้กล่าวถึงมูลเหตุการสร้างศาลเจ้า ความสำคัญของศาลเจ้าต่อชุมชน และยังศึกษาถึงงานศิลปกรรมภายในศาลเจ้าด้วย[๗] นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอื่นๆ ที่ศึกษาด้านนี้อีก เช่น อาจารย์**กุลศิริ อรุณภาคย์** ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับศาลเจ้าสำคัญ ๙ แห่งในกรุงเทพฯ โดยเขียนถึงประวัติการสร้างศาลเจ้าและตำนานความเชื่อเกี่ยวกับเทพในศาลเหล่านั้น[๘]

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเหล่านี้มักเน้นเรื่องประวัติการก่อสร้างและตำนานต่างๆ ของเทพเจ้าเป็นส่วนใหญ่ มีการกล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมค่อนข้างน้อย และมักกล่าวเพียงบางประเด็น เช่น ต้วนลี่เซิงกล่าวว่าวัดจีนและศาลเจ้าจีนจะต้องมีชายหลังคายกสูงขึ้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ตัวอาคารประดับภาพวาด และมีมังกรทองพันรอบ หรือบางวัดมีการตกแต่งบริเวณด้วยสวน[๙] รองศาสตราจารย์พรพรรณ จันทโรนานนท์ ได้ศึกษาสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีนเช่นกัน โดยได้กล่าวถึงไว้หลายประเด็น อาทิ แผนผัง ลักษณะหลังคาศาลเจ้า การประดับหลังคา และส่วนประกอบภายใน[๑๐] งานเหล่านี้มีคุณูปการทำให้เราเข้าใจถึงสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนได้ดีระดับหนึ่ง แต่ทว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนยังมีรายละเอียดหลายอย่างที่ซับซ้อนและยังไม่มีการกล่าวถึง เช่น รูปแบบขื่อคานรับน้ำหนัก ลักษณะหน้าบัน ลักษณะการจัดวางผังบางประการ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถ่องแท้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ถึงแม้วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ของจีนจะมีความร่วมกันอยู่ แต่ขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ภาษาพูดที่มีสำเนียงแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และอาหารที่แต่ละพื้นถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สถาปัตยกรรมจีนก็เช่นเดียวกับวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ คือจะสะท้อนเอกลักษณ์ในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้งานวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตย

กรรมจีนในจีนจำนวนมากทำให้เราตระหนักได้ว่าแต่ละพื้นที่ก็มีลักษณะเฉพาะตนเช่นกัน

ดังนั้นหากแต่ละพื้นที่ของจีนมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมร่วมกันส่วนหนึ่ง และจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วยส่วนหนึ่ง ศาลเจ้าจีนที่สร้างในไทยก็น่าจะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มคนจีนที่อพยพมาด้วย ทั้งนี้การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนของไทยที่ผ่านมากล่าวถึงประเด็นดังกล่าวแต่เพียงเล็กน้อย เช่น ต้วนลี่เซิงซึ่งกล่าวว่ารูปแบบศาลเจ้าจีนในไทยเป็นอิทธิพลจากจีนตอนใต้ แต่ทว่าไม่ได้กล่าวโดยละเอียดว่าลักษณะดังกล่าวเป็นเช่นไร[๑๑]

ในปัจจุบันเราได้ข้อสรุปแล้วว่า ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทยสามารถแบ่งได้ ๕ กลุ่มตามภาษาพูด คือ **ภาษาฮกเกี้ยน** (หมิ่นหนาน) **กวางตุ้ง** (เยว่) **แต้จิ๋ว** (เฉาซ่าน) **ไหหลำ** (ไห่หนาน) **แคะ** (เค่อ)[๑๒] กลุ่มคนจีนที่พูดภาษาเหล่านี้มาจากพื้นมณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) ไห่หนาน (ไหหลำ) และฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) เป็นหลัก นอกจากนี้ ศาลเจ้าจีนในไทยโดยทั่วไปสร้างขึ้นโดยชาวจีนกลุ่มภาษากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ศาลเจ้าเล่าปูนเถ้ากงในเขตสัมพันธวงศ์สร้างโดยชาวจีนแต้จิ๋ว ศาลเจ้าจุ้ยโบเนี้ยวในเขตดุสิตเป็นของชาวจีนไหหลำ เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องพิจารณาว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าที่พบในไทยจะสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของชาวจีนทั้ง ๕ กลุ่มภาษาได้หรือไม่

กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีชาวจีนอพยพรวมถึงลูกหลานชาวจีนตั้งหลักปักฐานอยู่เป็นจำนวนมาก โดยประวัติการอพยพสามารถย้อนไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หรือราวสมัยอยุธยาตอนกลาง[๑๓] และมีการอพยพเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้จากการศึกษาของนักวิชาการทำให้ทราบว่า ชาวจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์สามารถแบ่งได้ ๕ กลุ่มภาษา เหมือนกับท้องถิ่นอื่นๆ ในไทย คือ ภาษาฮกเกี้ยน กวางตุ้ง แต้จิ๋ว ไหหลำ แคะ[๑๔] ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับการสำรวจศาลเจ้าสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพฯ เบื้องต้นโดยผู้เขียนคือ หากแบ่งศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ ตามกลุ่มภาษาชาวจีนผู้สร้างศาลเจ้า สามารถแบ่งได้ตาม ๕ กลุ่มภาษาข้างต้น ดังนั้นผู้เขียนจึงตั้งเป้าหมายศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ และชาวจีนอพยพทั้ง ๕ กลุ่มภาษา

จากการสำรวจพบว่า ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ โดยส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑-๕ หลังจากยุคดังกล่าวนั้นยังมีการสร้างศาลเจ้าอยู่เช่นกัน แต่มีจำนวนลดลง ดังนั้นจึงกำหนดขอบเขตสำหรับการศึกษาคือ ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ ที่สร้างในรัชสมัยดังกล่าวซึ่งตรงกับต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔-กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ก่อนเข้าสู่เนื้อหาในบทถัดไป ผู้เขียนจำเป็นต้องชี้แจงปัญหา และข้อตกลงเบื้องต้นบางประการ โดยปัญหาสำคัญในการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ คือ ประวัติการสร้างศาลเจ้าที่ไม่แน่ชัด โดยพบว่าข้อมูลส่วนนี้มักเป็นข้อมูลที่ถ่ายทอดกันปากต่อปากของผู้ดูแลศาลเจ้ารุ่นต่างๆ หรือคนในชุมชน นอกจากนี้ข้อมูลดังกล่าวยังค่อนข้างคลุมเครือด้วย เพราะบางครั้งผู้ดูแลศาลเจ้าก็ไม่สามารถระบุช่วงเวลาการสร้างได้แน่ชัด อย่างไรก็ดี จากการสำรวจภาคสนาม ผู้เขียนพบว่าป้ายไม้สลักคำมงคลภาษาจีน เครื่องเรือน และของถวายภายในศาลเจ้าซึ่งมาจากการบริจาค มักมีจารึกภาษาจีนกำกับซึ่งจะระบุนามและบ้านเกิดของผู้บริจาค รวมไปถึงปีศักราชที่บริจาคด้วย โดยในแต่ละศาลเจ้ามักจะปรากฏปีศักราชที่หลากหลาย ดังนั้นผู้เขียนจึงยึดปีศักราชที่เก่าที่สุด โดยสันนิษฐานว่าปีดังกล่าวน่าจะเป็นช่วงที่ศาลเจ้าสถาปนา ซึ่งอาจขัดกับข้อสันนิษฐานเดิม

นอกจากนี้ ในงานเขียนมีการอ้างถึงคำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมของจีนอยู่หลายคำ ทั้งนี้ผู้เขียนขอถอดเสียงคำศัพท์เฉพาะเหล่านี้ตามการอ่านออกเสียงในภาษาจีนกลาง แต่จะมีกรณียกเว้นดังนี้

๑. ชื่อศาลเจ้าในกรุงเทพฯ

๒. การเรียกชาวจีนอพยพกลุ่มต่างๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ ได้แก่ ชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนกวางตุ้ง ชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวจีนแคะ และชาวจีนไหหลำ

๓. ภาษาถิ่นที่ชาวจีนอพยพเหล่านี้พูดกัน ได้แก่ ภาษาแต้จิ๋ว ภาษากวางตุ้ง ภาษาฮกเกี้ยน ภาษาแคะ และภาษาไหหลำ

เชิงอรรถ

[๑] 辞海编辑委员会《辞海》, 中卷, 上海:上海辞书出版社, 1989年, 第2229页. (ฉือไห่เปียนจี๋เหว่ยหยวนหุ้ย, *ฉือไห่*, จงจ้วน, (ซ่างไห่ : ซ่างไห่ฉือซูชูป่านเซ่อ, ๑๙๘๙, น. ๒๒๒๙.)

[๒] 辞海编辑委员会《辞海》, 中卷, 第2667页. (ฉือไห่เปียนจี๋เหว่ยหยวนหุ้ย, *ฉือไห่*, จงจ้วน, น. ๒๖๖๗.)

[๓] ต้วนลี่เซิง (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓), น. ๑๑.

[๔] *เรื่องเดียวกัน*, น. ๖๓.

[๕] ดังที่ศาลเจ้าเล่งบ๊วยเอี๊ยะบนถนนเยาวราช ซึ่งพบแผ่นป้ายเขียนภาษาจีนเก่าไปถึง พ.ศ. ๒๒๐๑. *เรื่องเดียวกัน*, น. ๘๙.

[๖] *เรื่องเดียวกัน*.

[๗] พรพรรณ จันทโรนานนท์, *วิถีจีน*, (กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๔๖), น. ๘๑-๑๐๗.

[๘] กุลศิริ อรุณภาคย์, *ศาลเจ้า ศาลจีนในกรุงเทพฯ*, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓).

[๙] ต้วนลี่เซิง (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, น. ๔๕-๔๖.

[๑๐] พรพรรณ จันทโรนานนท์, *วิถีจีน*, น. ๙๑-๑๐๐.

[๑๑] ต้วนลี่เซิง (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, น. ๔๕.

[๑๒] จี. วิลเลียม สกินเนอร์ (เขียน), ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ (แปล), *สังคมจีนในไทย*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, ๒๕๔๘), น. ๓๖-๕๒.

[๑๓] *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๙.

[๑๔] วรศักดิ์ มหัทธโนบล, *คือ "ฮากกา" คือ "จีนแคะ"*, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), น. ๑๕๕-๑๕๖.

ชาวจีน
และศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ
สมัยรัชกาลที่ ๑-๕

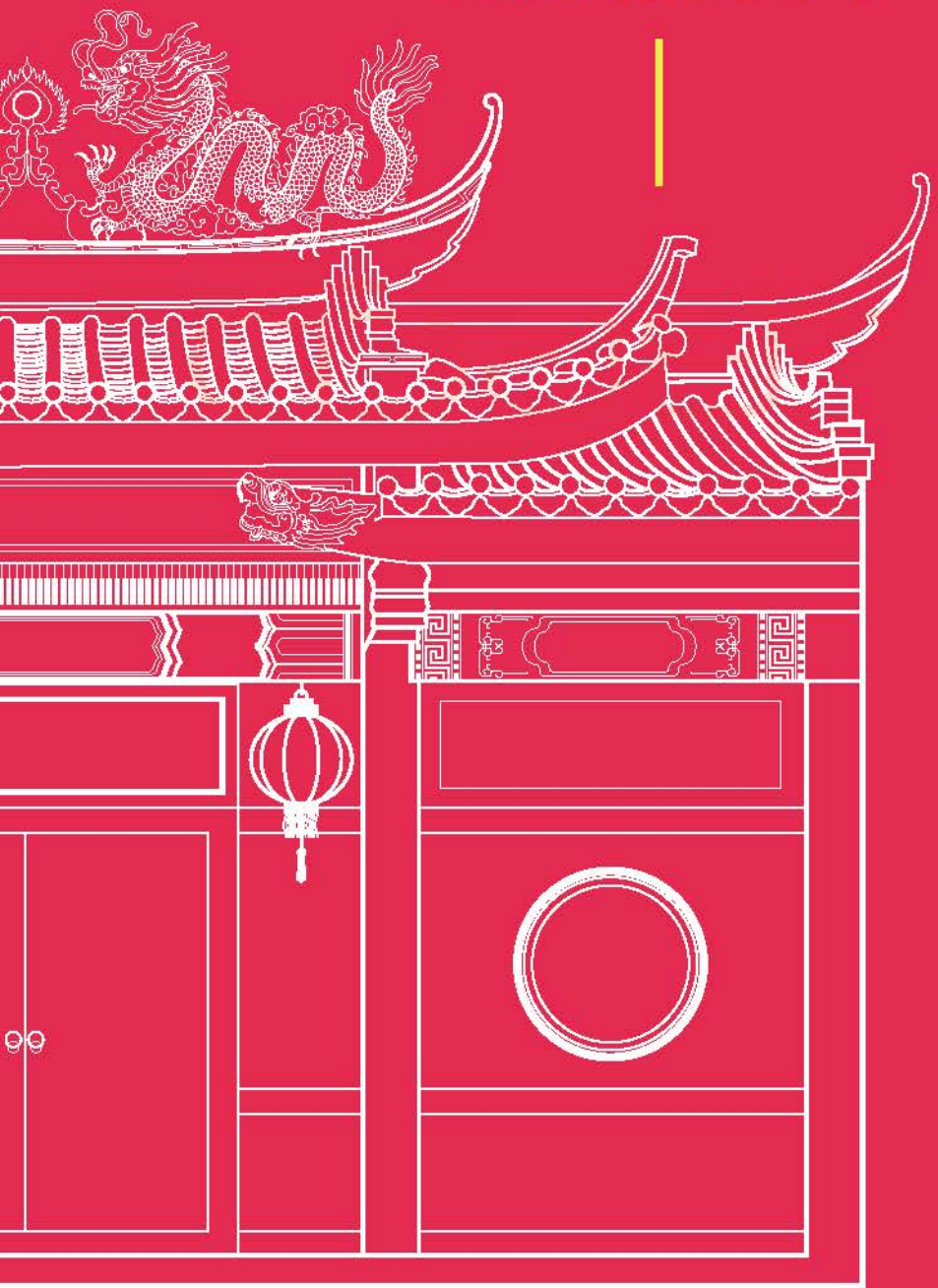

การทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนนั้น เราคงไม่สามารถข้ามไปศึกษางานสถาปัตยกรรมได้ทันที แต่ควรทำความเข้าใจกลุ่มผู้สร้างและผู้อุปถัมภ์ให้ถ่องแท้เสียก่อน ซึ่งก็คือคนจีนอพยพที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจกลุ่มชาวจีนในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ประเด็นแรก คือ ถิ่นฐานที่คนกลุ่มนี้อพยพมา เพราะถึงแม้กลุ่มอพยพจะมาจากจีนเหมือนกัน แต่ก็มาจากหลายท้องถิ่น เช่น พื้นที่ทางตอนใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน เกาะไห่หนาน เป็นต้น ผู้คนในพื้นที่เหล่านี้สืบทอดวัฒนธรรมจีนที่ร่วมกันอยู่หลายด้าน เช่น การเขียนอักษรจีน การปฏิบัติตามลัทธิขงจื่อ การไหว้เจ้าตามเทศกาลต่างๆ ของจีน ทว่าก็มีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของตนเองด้วย หลักฐานหนึ่งที่สะท้อนความแตกต่างนี้คือ ภาษา ดังจะเห็นได้ว่าคนจีนในไทยมีทั้งกลุ่มที่พูดแต้จิ๋ว กวางตุ้ง ไหหลำ ฮกเกี้ยน และแคะ อีกทั้งในงานเขียนเกี่ยวกับคนจีนในไทยของนักวิชาการหลายท่าน นอกจากจะกล่าวถึงความแตกต่างทางภาษาพูดแล้ว ยังกล่าวถึงความแตกต่างด้านอื่นๆ ด้วย เช่น อาหารการกิน ประเพณี และการละเล่น[๑] ความแตกต่างหลายด้านเช่นนี้ทำให้ต้องกลับมาพิจารณาว่า รูปแบบศาลเจ้าที่พบจะสะท้อนความแตกต่างด้วยหรือไม่ ซึ่งจากการสำรวจภาคสนามเบื้องต้นก็พบเอกลักษณ์บางอย่างที่แสดงถึงท้องถิ่นของผู้อพยพด้วย ดังนั้น ผู้เขียนจึงพยายามศึกษาเกี่ยวกับถิ่นฐานของคนจีนอพยพเพื่อเป็นแนวทางศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในขั้นต่อไป

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนทำการศึกษาในบทที่ ๒ คือ ลักษณะการตั้งชุมชนของชาวจีนในกรุงเทพฯ เพื่อทำความเข้าใจความเป็นไปของชาวจีนกลุ่มต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจากการศึกษาหลักฐานเอกสารต่างๆ พบข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ชาวจีนเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ มักจะจับกลุ่มชุมชนตามภาษาพูดของตนเอง ซึ่งจะขัดกับความเข้าใจของคนไทยที่มักจะมองชาวจีนในลักษณะชุมชนเดียวกันมากกว่า นอกจากนี้ ผู้เขียนยังทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาลเจ้ากับชุมชนที่ศาลเจ้าเหล่านั้นตั้งอยู่ผ่านหลักฐานด้านต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับงานศิลปกรรม เช่น จารึก การสัมภาษณ์ เป็นต้น

ภูมิหลังของกลุ่มชาวจีนในกรุงเทพฯ

ไทยและจีนมีการติดต่อกันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยอาจย้อนขึ้นไปถึงราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (พ.ศ. ๓๔๑-๕๕๑) ดังปรากฏหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาสมัยดังกล่าวในคาบสมุทรภาคใต้ของไทย[๒] การติดต่อนี้มีมาอย่างต่อเนื่อง เห็น

ได้จากการพบหลักฐานศิลปกรรมจีนในไทยหลายยุคสมัย โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผา[๓] รวมถึงมีหลักฐานเอกสารระบุถึงความสัมพันธ์ทั้งทางฝ่ายจีนและไทย[๔] ทั้งนี้รูปแบบการติดต่อมีทั้งที่เป็นไปในระดับรัฐและบุคคลธรรมดา[๕]

การติดต่อเชื่อมสัมพันธ์การค้าระหว่างสองดินแดน ประกอบกับปัจจัยอื่นๆ อาทิ ภัยแล้ง ภาวะความยากจนในจีน และนโยบายของราชสำนักสยามที่ส่งเสริมให้ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม ได้ทำให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งอพยพเข้ามายังดินแดนแถบนี้ โดยเริ่มขึ้นอย่างช้าสุดคือ สมัยสุโขทัย[๖] พื้นที่ที่ชาวจีนตั้งหลักแหล่งค่อนข้างหลากหลายขึ้นอยู่กับปัจจัยในแต่ละยุค กรุงเทพฯ เป็นบริเวณหนึ่งที่ชาวจีนเข้ามาตั้งหลักปักฐานด้วย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หรือสมัยอยุธยาตอนกลาง น่าจะมีชาวจีนมาตั้งชุมชนในกรุงเทพฯ แล้ว[๗] หลังจากนั้นในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ มีชาวจีนอพยพเข้ามาอีกหลายระลอก และเมื่อตั้งหลักปักฐานในกรุงเทพฯ ก็ได้ประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น ข้าราชการในราชสำนัก เจ้าภาษีนายอากร ค้าขาย กะลาสี ช่างฝีมือ เกษตรกร และแรงงาน เป็นต้น[๘]

แม้ชาวจีนในทุกพื้นที่ของดินแดนจีนจะใช้ตัวอักษรระบบเดียวกัน ทว่าภาษาพูดมีข้อแตกต่างออกไปคือ มีการใช้ภาษาจีนกลางเป็นภาษาราชการเพื่อพูดสื่อสารกัน แต่ในแต่ละท้องถิ่นมีภาษาพูดของตนเองอีก เช่น ภาษาเซียง ภาษากั้น ภาษาหมินเป่ย เป็นต้น ทั้งนี้สำหรับชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ และพื้นที่อื่นๆ ของไทยนั้น หากแบ่งตามกลุ่มภาษาที่พูด สามารถแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน คือ แต้จิ๋ว กวางตุ้ง แคะ ฮกเกี้ยน และไหหลำ[๙] ซึ่งคนไทยเรียกคนจีนกลุ่มนี้ตามภาษาที่พูด เช่น คนแต้จิ๋วหรือคนจีนแต้จิ๋ว

ถึงแม้การแบ่งดังกล่าวจะยึดเกณฑ์ภาษาถิ่นเป็นหลัก แต่ก็มีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ด้วย เพราะภาษาเหล่านี้สัมพันธ์เฉพาะบางท้องถิ่นเท่านั้น ซึ่งในแต่ละถิ่นนอกจากจะมีเอกลักษณ์ในด้านภาษาแล้ว ก็ยังมีเอกลักษณ์ในด้านศิลปกรรมด้วย ดังนั้นผู้เขียนจะใช้การแบ่งกลุ่มดังกล่าวเพื่อสำรวจเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบในศาลเจ้าของกรุงเทพฯ ซึ่งสร้างโดยกลุ่มชาวจีนอพยพในกลุ่ม ๕ ภาษาถิ่น กับสถาปัตยกรรมที่พบในบ้านเกิดของคนจีนทั้ง ๕ กลุ่มภาษานี้ ซึ่งโดยหลักแล้วสัมพันธ์กับมณฑลจีนในปัจจุบัน ๓ มณฑลคือ มณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) ฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) และไห่หนาน (ไหหลำ) (ภาพที่ ๒-๑)

สำหรับภูมิหลังของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ แต่ละกลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

ชาวจีนโพ้นทะเลในเมืองไทย รวมถึงกรุงเทพฯ มีทั้งหมด ๕ กลุ่มหลัก
ได้แก่ แต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน ไหหลำ กวางตุ้ง และแคะ
เมื่อกล่าวถึงความแตกต่างของชาวจีนทั้ง ๕ กลุ่ม
มักมุ่งไปที่ภาษา อาหาร ศิลปะการแสดง และประเพณีบางประการ
แต่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้า

*"...ด้วยเหตุนี้ **ผู้เขียนจึงศึกษาวิจัยรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีน***
และเน้นเฉพาะศาลเจ้าในพื้นที่กรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๑-๕
เพื่อค้นหาเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา
อีกทั้งยังพิจารณาถึงอิทธิพลศิลปะอื่นๆ
ที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลเจ้าของชาวจีนแต่ละกลุ่ม
...พบว่าศาลเจ้าหลายแห่งยังสะท้อนรูปแบบศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มภาษา
บางแห่งสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างงานศิลปกรรมของตนเองกับศิลปกรรมแบบอื่นๆ
อย่างไรก็ดี ถึงแม้ศาลเจ้าบางแห่งเป็นศาลเจ้าเก่าแก่
แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในภายหลังทำให้รูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิม
ที่แสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มภาษาหายไปอย่างน่าเสียดาย..."

(จาก *คำนำ*)

ประวัติศาสตร์ศิลปะ
ISBN 978-974-02-1623-0
9 789740 216230
ราคา ๓๖๕ บาท
www.matichonbook.com